

Yabancılaşma¹

Hasan Hüseyin Aksoy

Yabancılaşma (alienation) kavramı, köken itibariyle “teolojik bir kavramdır” ve “[H]em (kendinden, bedeninden, köklerinden vb.) ‘ayrılma’, hem de (daha üst bir varlık ile) ‘bütünleşme’yi içermektedir” (Demirer ve Özbudun, 1998, s.10). Marx’tan önce de kullanılmakla birlikte, felsefi ününü Marksizme borçlu kavramlar arasında sayılmaktadır (Duménil, Löwy ve Renault, 2012, s.182). Marx, kavramın yaratıcıları gözüyle bakılan Hegel ve Feurbach’dan farklı olarak, yabancılaşmayı sadece teolojik; tanrı ve insan arasındaki bağın niteliğine ilişkin olarak değil, toplumsalın ve üretim ilişkilerinin bir parçası olarak insanın kendi emeği, varlığı ile onun ürünleri arasındaki ilişki bağlamında ele almıştır. Yine, nesneleşme (reification) ve yabancılaşma (alienation) arasındaki ayrımı açığa çıkararak yabancılaşmaya yönelik eleştirinin önünü açmıştır (Yılmaz, 2008). Marx’ta yabancılaşma kavramı a) bir kopuşu (insanın kendi doğasından kopuşu, işçinin ürettiği ürünlerden kopuşu); b) bir tersine dönüşü (insanla Tanrı, toplumsal yaşamla siyasal yaşam, insan etkinliğiyle ekonomik ilişkiler arasındaki bağların tersine dönüşünü); ve c) öznenin nesne tarafından baskı altına alınışını (insanların dini temsiller önünde eğilmesini, devletin toplumsal yaşama egemen olmasını, işçilerin sermaye tarafından baskılanmasını) ifade eder. (Duménil, Löwy ve Renault, 2012, ss.182-183) Marx’ın yabancılaşma analizi, kendisinden önce ele alınan yabancılaşma biçimlerini de birleştirmektedir. Dinsel, felsefi ve siyasal yabancılaşmanın kaynağı “yabancılaşmış emek”tir. “Emeğin yabancılaşması kavramı, bir yanda işçi, karşı yanda ise, işçinin kendi etkinliğinin ürünü, etkinliğin kendisi, dış doğa, diğer insanlar ve nihayet, işçinin kendi doğası arasında oluşan kopuk, tersine dönmüş, çatışık ilişkileri” belirtmektedir (Duménil vd., s. 184). Yabancılaşmanın emeğe ilişkin olarak çözümlenmesi, özellikle işçilerin, üretim sürecine emeği ile katılanların kölelik koşullarında yaşamasını, tüm zenginlikleri üretmelerine karşın yoksul kalmaya, ezilmeye devam etmelerini açıklayıcı güçlü kavramlardan biri olarak görülmesine yol

¹ Bu yazı Eleştirel Pedagoji Dergisinde 38. sayısında yayımlanmıştır.

açmaktadır. “İşçinin kendi nesnesi içinde yabancılaşması, iktisat yasalarına göre kendini şu biçimde dile getirir: İşçi ne kadar çok üretirse, o kadar az tüketecek nesnesi vardır; ne kadar çok değer yaratırsa, o kadar çok değerden düşer ve saygınlığının azaldığını görür; ...” (Marx, 2007, s. 23). Marx’ın yabancılaşma kavramına ilişkin yazılarının gençlik dönemine ait olduğu ve daha sonraki yazılarında öneminin azaldığı ileri sürülse de, özellikle emeğin yabancılaşmasına ilişkin analizleri “Yahudi Sorunu”, “Hegel’in Hukuk Felsefesinin Eleştirisine Katkı”, “1844 El Yazmaları”, “Kutsal Aile”, “Feurbach Üzerine Tezler”, “Alman İdeolojisi”, “Grundrisse”, “Kapital” gibi eserlerinde devam etmiştir (Marx, 2007; Yılmaz, 2008). Yabancılaşma kavramının Marksist yorumunu dikkate alan ve kapitalist toplum içinde bireyin psikolojisini, kişilik, çalışma, tüketim konularını yabancılaşma kavramıyla ele alan düşünürlerden birisi de Erich Fromm’dur. Fromm’un, yirminci yüzyılda, insanın “özgürlükten kaçış”ına ilişkin analizleri yabancılaşma kavramı etrafında gerçekleşir (Smith, 2012). Yine, bireyin kapitalist ileri sanayi toplumlarındaki yabancılaşmasını, onun üstesinden gelme ve özgürlük arayışını sosyolojik olduğu kadar psikolojik boyutlarıyla inceleme konusu eden Frankfurt Okulu yazarlarından Marcuse de burada anılabilir. (Marcuse, 1986). Günümüzde, üzerinde çok tartışılan ve farklı alanlarda yeniden ele alınan yabancılaşma kavramı, Marksist bağlamda ele alınmaya devam ettiği gibi, Marx’ın toplumsal yapı, emek ve üretim ile ilişkili analizlerinin dışında, eleştirel bağlamından uzaklaştırılarak sosyoloji, psikoloji, eğitim gibi sosyal bilim alanlarındaki görgül (ampirik) araştırmalara da konu olmaktadır (Yılmaz, 2008). Yabancılaşmanın eğitim alanındaki görünümünün açığa çıkarılması ise, eğitim sürecinin bileşenlerinden öğrenciler ve eğitim emekçileri öğretmenler açısından ayrı bir değerlendirmeyi gerektirmektedir.

Kaynakça

Demirer, T. ve Özbudun, S. (1998). Yabancılaşma. Ankara. Özgür Üniversite Kitaplığı:12. Öteki Yayınevi.

Duménil, G.; Löwy, M. & Renault, E. (2012). Marksizmin 100 Kavramı. Çev. G. Orhan. İstanbul. Yordam Kitap.

Marcuse, H. (1986). Tek Boyutlu İnsan, Çev. A.Yardımlı. İstanbul, İdea Yayınevi.

Marx, K. (2007). Yabancılaşma. 3. Baskı. Ankara. Sol Yayınları. (Karl Marx'ın yabancılaşma ile ilgili metinlerinden derleme).

Smith, M. K. (2002). 'Erich Fromm: alienation, being and education' the encyclopedia of informal education,
<http://www.infed.org/thinkers/fromm.htm>. Last update: May 29, 2012
Erişim 21.02.2015

Yılmaz, Z. (2008). "Yabancılaşma". Editörler F.Başkaya & A. Ördek. Ekonomik Kurumlar ve Kavramlar Sözlüğü. Eleştirel Bir Giriş. Özgür Üniversite Yayınları içinde, ss. 1315-1325.